

Νέον Φάληρον, 17^η Δεκεμβρίου 1913

Φίλτατοι,

Η αναβίωσις τῆς «Ποικίλης Στοᾶς» με συγκινεῖ ἰδιαιτέρως. Δὲν λησμονῶ, ὅτι αὐτὴ ἐφιλοξένησε τὰ πρωτόλειά μου καὶ ὅτι διὰ τῶν σελίδων τῆς ἔκαμα τὴν πρώτην μου φιλολογικὴν ἐμφάνισιν, μίαν ἐμφάνισιν παιδίου, ὁμοιάζουσαν με πραξικόπημα.

Εἰς τὸν νέον λαμπρὸν σας τόμον, ὅποιον τὸν περιμένω ἀπὸ τὴν καλαισθησίαν σας καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν σας, ἄξιον τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν περιστάσεων, καταλαμβάνω με συγκίνησιν τὴν παλαιάν μου θέσιν, μίαν θέσιν ποῦ εὐγενῶς μοῦ ἐπεφυλάξατε.

Ἐβγῆκα ἀπὸ τὴν «Ποικίλην Στοᾶν» με μαῦρα μαλλιά καὶ ἀλλοίμονον! Ξαναγυρίζω με χιονισμένα. Φοβοῦμαι μήπως τὰ παιδικὰ μου γυμνάσματα διαδέχονται τὰ ξεμωράματα.

Με τὴν ἀνησυχίαν αὐτὴν καὶ τὴν θλίψιν αὐτὴν, σᾶς ἀσπάζομαι

ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΡΒΑΝΑΣ

* ΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΝ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ *

ΝΑ σπάνιον προνόμιον μᾶς ἐχάρισεν ἡ Μοῖρα. Ἐνα προνόμιον, ποῦ εἶναι μαζὺ σὰν ἀδικία καὶ σὰν μειονέκτημα. Ὑποθέτω πὼς τὸ μαντεύετε, πὼς τὸ αἰσθάνεσθε, νὰ 'πὼ καλλίτερα· πὼς τὸ νοιώθετε τριγύρω καὶ μέσα σας: Εἶμεθα οἱ σύγχρονοι τοῦ **Θρόλου**. Κινούμεθα μέσα στὴν Ἱστορία. Μᾶς λείπει ἡ προοπτικὴ, γιὰ ν' ἀντικρύσουμε τὸν ἑαυτόν μας. Τὸ ἴδιον μειονέκτημα φαντάζομαι, πὼς θὰ εἶχαν αἰσθανθῆ γιὰ τὸν ἑαυτόν τους οἱ σύγχρονοι τοῦ θαύματος τῶν Πλαταίων, τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμίνας. Τοὺς ἦταν ἀδύνατον, ὅπως εἶναι καὶ σ' ἐμᾶς, νὰ βυθισθοῦν στὴν ἐνατένισιν τῆς ζωῆς των, στὸ καμάρωμα τῆς ὑπάρξεώς των. Καὶ γι' αὐτό, τώρα, ποῦ θέλω νὰ σᾶς μιλήσω, νὰ μιλήσω στὸν ἑαυτό μου ἀκόμα, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη, μ' ἕνα τέχνασμα τῆς φαντασίας, νὰ σᾶς ἀπομακρύνω ἀπὸ κοντὰ μου, νὰ σᾶς τοποθετήσω στὴν ἀπόστασιν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, νὰ κάμω ἕνα τέχνασμα ψυχικῆς προοπτικῆς. Καὶ νὰ σᾶς εἰπῶ:

Εἰσθε οἱ ἄνθρωποι, ποῦ εἶδατε τὸ θαῦμα! Τὰ μάτια σας ἀντίκρουσαν τὸν Μεγάλον Βασιλέα. Ἐνωτισθήκατε τῇ φωνῇ Του, τὸν ἐπαύσατε μὲ τὰ χέρια σας. Εἰσθε οἱ προνομιούχοι ποῦ ἐλευφημήσατε τὴν μεγάλην στρατιάν, ποῦ τὴν εἶδατε νὰ περνᾷ μπροστά σας, φορτωμένη μὲ δάφνες καὶ τρόπαια. Εἰσθε οἱ μακάριοι νὰ περνᾷ μπροστά σας, φορτωμένη μὲ δάφνες καὶ τρόπαια. Εἰσθε οἱ μακάριοι ποῦ εἶδατε τὸ ἄλικον αἷμα τῆς θυσίας νὰ τρέχῃ ἀπὸ τις ἀνοιχτές φλέβες τῶν ἡρώων. Ἀγγίζετε τὰ τιμημένα τραύματα, μὲ τὰ χέρια σας, ἐκλείσατε τὰ μάτια τῶν ὡραίων νεκρῶν, τῶν ἀναστημένων στὰ Ἑλύσια τῆς Ἱστορίας. Εἰσθε οἱ ἄνθρωποι, ποῦ εἶδαν τὸ θαῦμα!

Προχωροῦμεν τῷ ὄντι, μέσα στοὺς δρόμους τῆς μεγάλης φαντασμαγορίας. Εἶναι ὡραῖοι οἱ περίπατοι αὐτοί, πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσετε. Πολλοὶ οἱ δρόμοι καὶ οἱ ὁδηγοί. Ἄλλοι σὰς ὠδήγησαν ἐκεῖ ποῦ λάμπει ἡ ἀστραπὴ τῶν ὄπλων, ἐκεῖ ποῦ ἀντηχεῖ ἡ βροντὴ τῶν πυροβόλων, ἐκεῖ ποῦ ἀνεμίζουν καὶ φιλιούνται οἱ σημαῖες, ἐκεῖ ποῦ φυτρώνει ἡ δάφνη, ἀπὸ τὰ ῥεῖθρα τῶν αἱμάτων. Θελήσετε ὁμῶς, παρακαλῶ, νὰ κάμετε μαζί μου ἓνα μικρὸν περίπατο ἐκεῖ ποῦ λειτουργεῖ ὁ Πόνος καὶ ὁ Θάνατος. Ὁ Πόνος ὁ στεφανωμένος μὲ ῥόδα, ὁ Θάνατος ὁ στεφανωμένος μὲ δάφνες. Θέλω νὰ σὰς φέρω πλησιέστερα στὸ βωμόν, ὅπου ἡ πολλαπλὴ Ἀντιγόνη προσφέρει τὸ λευκὸν νεανικὸν τῆς σῶμα, σφάγιον ἐξιλαστήριον τῶν Θεῶν, σφάγιον ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, ἱερὸν θῦμα γιὰ κάποιαν Ἀνάστασι.

Δὲν θέλω νανοῖξω ἐμπρὸς σας ἓνα ὄραμα φρίκης. Μὰ οὔτε εἶναι κανένας φόβος! Ὅπου βασιλεύει ἡ Ὁραιότης καὶ ἡ Εὐγένεια, ἡ ὠμὴ φρίκη στέκεται μακρὰ. Ὁ Ῥάσκιν ἔλεγε κάπου, πῶς ἡ Ποίησις μπορεῖ νὰ στρώσῃ μὲ λουλούδια καὶ αὐτὲς ἀκόμη τις τροχιὰς τῶν σιδηροδρόμων, ποῦ ἦτο τὸ πεζότερον πρᾶγμα γιὰ τὸν ἀδιάλλακτον μισοεισμόν τοῦ μεγάλου αἰσθητικοῦ. Ἀπαράλλακτα θὰ μπορούσα νὰ πῶ, ὅτι ὁ ἡρωϊσμός, ποῦ εἶναι ἡ ποίησις τῶν ποιήσεων, δημιουργεῖ ἀπὸ μιὰ πληγὴ, ἓνα ὀλοπόρφυρο λουλούδι, ἀνοιγμένο περιφανεῖα στὸν λαμπρότερον ἥλιο μιᾶς ἀνοιξέως.

Μὴ σὰς φανῇ τολμηρὴ ἢ παράξενη, ἡ παραβολὴ μου. Δὲν ἔχετε παρὰ νὰ συγκρίνετε — καὶ καθέννας σας μπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ σήμερα — τὸ κοινὸ Νοσοκομεῖο μὲ τὸ Νοσοκομεῖο τοῦ Πολέμου γιὰ νὰ αἰσθανθῆτε τὴν ἀπίστευτη διαφορά. Στὴν οὐσία τὰ ἴδια πράγματα ἀπάνω-κάτω συμβαίνουν κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ. Ὁ πόνος μὲ τὸν ἴδιο τρόπο δουλεύει καὶ στὰ δύο, ἡ ἀγωνία παρόμοια πλακώνει τὰ στήθη, ὁ κίνδυνος μὲ τὴν ἴδια ἀγριότητα φοβερίζει, ὁ Θάνατος ὁμοῖος παραστέκει, καρτερῶντας τὰ θύματά του. Στὴν ἔκφραση ὁμῶς ποιά διαφορά! Βαρύα, στυγνὰ, μελαγχολικὰ, ἄσχημα ὅλα ἐκεῖ. Ὁ ἄνθρωπος ποῦ πάσχει, νοιώθει περισσότερο ἀπὸ τὸν πόνο καὶ τὴν ἀτελεισία του, τὴν καταδρομὴ τῆς Μοίρας του, τὴν ἔχθρα τῆς Θεότητος, τὴ φρίκη τοῦ Θανάτου. Ἡ ψυχὴ του εἶναι γονατισμένη, ἀνίκανη νὰ κινηθῇ καὶ ν' ἀντιδράσῃ. Ἐδῶ πάλι ὅλα, καὶ ὁ πόνος καὶ ὁ κίνδυνος, γλυκά, φωτεινά, περήφανα. Ὁ πόνος ἐδῶ εἶναι δῶρο ἀγαθῆς Μοίρας, ὁ θάνατος χάρισμα εὐνοϊκῆς θεότητος. Οἱ ψυχὲς ἐδῶ στέκονται ὄρθιες. Τὸ πνεῦμα θριαμβεύει ἐπάνω στὴ σάρκα. Κ' ἐκεῖ ποῦ νομίζει κανεὶς πῶς ἀντικρούζει τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν ἐγκαρτέρησι, ἔχει μπροστά του τὴν χαρὰ καὶ τὴν ὑπερηφάνεια, ὑψωμένη ἀπάνω στὸ βᾶθρο τοῦ Πόνου καὶ τοῦ Κινδύνου. Ὡ! ναί, σὰς βεβαιῶνω, φίλοι μου. Δὲν πλέκω φράσεις γιὰ νὰ στολίσω οὐτοπίες, αὐτὴ τὴ στιγμὴ. Πέρνω στὸ χέρι μου τὸ χῶμα τῆς πιὸ πεζῆς πραγματικότητος καὶ πρὶν τὸ ψαύσω καλὰ-καλὰ μὲ τὰ δάχτυλά μου, βλέπω τις χούφτες μου γεμάτες ἀπὸ χρυσάφι, τὸ χρυσάφι τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς.

Ἄς μὴν ὑποθέσῃ κανένας, πῶς ἐκείνο ποῦ δίνει τὴν ξεχωριστὴ αὐτὴ ὄψη

στο Νοσοκομείο του Πολέμου είναι ή κοσμική λάμψη, πού τό γεμίζει, ή κίνησις του θανατισμοῦ, ή ώραιες γυναίκες, τὰ λουλούδια οί επισημότητες. Δύσκολα όλα αὐτά θά μπορούσαν ν' ἀρμονισθοῦν με τήν ἀρρώστεια τή στυγνή, με τήν ἀπογοήτευσί καί τήν ἀπελπισία του κοινου ἀρρώστου. Τόν ξεχωριστό τόνο του πολεμοῦ σταν μιὰ φρικτή καί ἀταίριαστη δυσαρμονία. Τόν ξεχωριστό τόνο του πολεμοῦ σταν μιὰ φρικτή καί ἀταίριαστη δυσαρμονία. Καί οὔτε ἄς πιστέψῃ κανεὶς, πῶς τήν ψυχική του κατάστασι τήν τροποποιεῖ τό λαμπρὸ αὐτὸ κ' ἐπισημο περιβάλλον. Ἐξ ἐναντίας! Ὅλα αὐτὰ ὁ τραυματίας, πού ζῆ μιὰ ἐντονη ἐσωτερική ζωή, τὰ βλέπει με κάποια ἀδιαφορία, πού μοιάζει κάποτε με περιφρόνησι, τὰ δέχεται με μιὰ ἀπάθεια πού συχνά παρεξηγήθηζε ὡς ἀχαριστία. Ἡ περιποίησης, ή φροντίδες, ή καλοζωία, ή ἀφθονη τροφή, θά πῆτε, τό μαλακὸ στρῶμα, ὕστερα ἀπὸ τό ὑγρὸ χῶμα καί τή στέγη του ἀντισκήνου, νὰ μιὰ ὥραία ἀντίθεση πού μπορεῖ νὰ ὑψώσῃ τό ἠθικὸ του πολεμιστῆ καί νὰ τὸν κἀνὴ νὰ ξεχάσῃ τὸν πόνο ἢ τὸν κίνδυνο. Πλάνη! Καί θά εἶχα νὰ σᾶς διηγηθῶ ἕνα περιεργό, παραπολὺ περιεργό φαινόμενο. Εἶδα με τὰ μάτια μου στο Ναυτικὸ Νοσοκομείο του Φαλήρου, πού εἶχα τήν τιμὴ νὰ διευθύνω τοὺς μῆνες του Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, εἶδα στρατιῶτες νὰ χάσουν τὸν ὕπνο τους ἀπάνω στὰ μαλακὰ *σωμιέ* καί στρατιῶτες νὰ χάσουν τήν ὄρεξί τους μπροστὰ στὰ πλούσια πιάτα, πού θά μπορούσαν ν' ἀνοίξουν τήν ὄρεξι σὲ θαμῶνες τῆς « Μεγάλης Βρετανίας ».

— Γιατί δὲν κοιμᾶσαι παλληκάρι;

Εἶναι ή ἐρώτησις, πούκανα σὲ πολλοὺς ἀγρυπνοὺς, περνῶντας στίς προχωρημένες ὥρες τῆς ἡσυχῆς νύχτας, μπροστὰ στὰ κρεβάτια τους.

— Δὲν μπορῶ! μοῦ ἀπαντούσανε, δὲν ἔχω ὕπνο!

— Πονεῖς; Σὲ τρώει καμμιὰ ἔγνοια τάχα;

— Τίποτα δὲν ἔχω. Μηδὰ ξέρω κ' ἐγώ; Στένεψε ή καρδιά μου ἐδῶ μέσα...

Εἶχε *στενέψη* — ἀκούτε; — εἶχε στενέψη ή καρδιά τους μέσα σὲ μιὰ ἀπεραντη σάλα χοροῦ, στρωμένη με παρκέτα, φωτισμένη ἀπὸ ἠλεκτρικὰ λουλούδια.

— Στὸ ἀντίσκηνο κοιμῶσουνα καλλίτερα;

— Χίλιες φορὲς!

— Γιατί δὲν πίνεις τό γάλα σου, παιδί μου; ρώτησα κάποτε ἕνα Κρητικὸ παλληκάρι, βαρεὶα πληγωμένο, πού τῶψηνε ὁ πυρετός.

— Ἐτσὰ πού μ' ἔχετε ἐδῶ, μες στὰ μπαμπάκια, σφάλισε ή ὄρεξί μου, ἀφέντη...

Σᾶς φαίνεται πολὺ φυσικὸ βέβαια, ἕνας τραυματίας με σαράντα πυρετό, νὰ μὴ δέχεται οὔτε τό λίγο γάλα, πού ὄμορφες κυρίες του τό φέρνανε στὰ χεῖλη, μέσα σὲ ἀστραφτερή κούπα. Δὲν ἔφταιγε ὁμως ὁ πυρετός! Ἀκούστε τί μοῦ ζήτησε.

— Ἄν ἦτανε τρόπος, ἀφέντη, νὰ μοῦ φέρνασι λίγα χορταράτσα με τό λεμονάτσι...

— Καί τί ἄλλο, Μανώλη; Λέγε παιδί μου!

— Καί κανένα ψαράτσι, κανένα πετρόψαρο!

Δὲν ἦτανε μοναχός του ὁ Μανώλης. Δέκα τραυματῆαι σωστοὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς ἐκστρατείας, τῆ δευτέρῃ μέρᾳ πού μῆτανε στο νοσοκομείο, δὲν ἠθελαν με κανένα τρόπο νὰ βάλουν φαγὶ στο στόμα τους. Εἶχε κλεισε ή ὄρεξί τους, χωρὶς πόνο, χωρὶς πυρετό, χωρὶς τίποτε. Τοὺς ἔλειπε τό κλαρί!

— Ἐκεῖ ἀπάνω, μπρὲ, δὲν ἔτρωγες, ρώτησα κάποιον.

— Μιὰ κουραμάνα στήν καθισιά μου τήν κατάφερνα. Ἐδῶ μέσα ἐκλεισε ή ὄρεξί μου...

Μέ ὅλα αὐτὰ τὸ πρόσωπό τους ἀκτινοβολοῦσε ἀπὸ μιά ἐσωτερικὴ ζωὴ. Δὲν εἶχαν τὴν ἐκφραση τῶν ἀνθρώπων ποῦ κάθονται ἀνόρεκτοι στὸ τραπέζι, τὰ κατεβασμένα μούτρα τῶν σπληνικῶν. Θὰ ἔλεγε κανεὶς πῶς εἶχαν ἓνα τέτοιο ἀποταμίευμα ζωῆς μέσα τους, ποῦ ἡ ζωικὴ τους φωτιὰ δὲν εἶχε ἀνάγκη, γιὰ πολὺν καιρὸ, νὰ τραφεῖ, γιὰ νὰ φουντώσῃ.

Τὰ γλυκὰ λόγια, ἡ ἀγάπη, τὰ ἐγκώμια, οἱ θαυμασμοὶ ποῦ τοὺς περικύκλωναν, θὰ πῆτε! "Ὅλα αὐτὰ, κυρίες—κύριοι, εἶναι, τὸ παραδέχομαι δυναμογόνα στοιχεῖα γιὰ κάθε ἀσθενικὸ ἄνθρωπο σὰν κ' ἐμᾶς. Τὸ μισὸ κορμί ὅμως τοῦ πολεμιστοῦ, βεβαιωθῆτε, δὲν εἶχε ἀνάγκη νὰ πάρῃ ζωὴ ἀπόξω. Εἶχε νὰ δώσῃ. Καὶ τὰ μεγάλα λόγια, ἡ ψυχρὴ συνθηματικὴ ῥητορικὴ, τὰ τυπικὰ ἐγκώμια ποῦ ἔφερναν στὰ κρεββάτια τῶν πληγωμένων οἱ καλοπροαίρετοι σχολαστικοί, γιὰ νὰ ἐγκαρδιώσουν ἢ νὰ παρηγορήσουν, λυποῦμαι νὰ σᾶς πῶ, πῶς τὰ εἶδα πολλὲς φορές, μὲ ντροπὴ μου γιὰ λογαριασμὸ τρίτων, νὰ περνοῦν ἀπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια, χωρὶς νὰ φθάνουν ὡς τὶς καρδιές.

Εὐγέ σας, εὐγέ! Ἐξάματε τὸ καθήκόν σας πρὸς τὴν Πατρίδα. Ἡ Ἱστορία θ' ἀναγράψῃ τὸ ὄνομά σας...

Πφ! ἀέρας! Ἡ Πατρίδα, ἡ Ἱστορία, τὸ Καθῆκον, δὲν ἦσαν παρὰ λέξεις γιὰ τοὺς γενναίους, ποῦ ὄρησαν μ' ἐφ' ὄπλου λόγχην πρὸς τὰ τρομερὰ ὑψώματα, ὑψαίνοντας μὲ τὸ αἷμά τους τὸ πέρασμά τους. Καὶ αἱ λέξεις δὲν μποροῦσαν νὰ φθάσουν ὡς τὴν καρδιά τους, ὡς τὴν καρδιά ποῦ ἔκλεινε μέσα της τὴν Πατρίδα. Τὴν Πατρίδα ὅμως σὰν μίαν θεότητα ἀνώνυμη, ἄγνωστη, ἀθέατη, ἀλλὰ αἰσθητὴ στους παλμούς ποῦ γεννοῦσε, στὴν ὄρμη ποῦ ξεσποῦσε, στὸ θαῦμα ποῦ ἐγέννα. *Fst Deus in nobis*. Ἀλλὰ ὁ Θεός, ὁ ἐφέστιος Θεὸς τῶν ψυχῶν, δὲν εἶναι πλάσμα διδασκαλίας καὶ ἀνατροφῆς. Εἶναι δῶρον τοῦ Ἥλιου, εἶναι κληρονομία τῶν ἀπωτάτων προγόνων, εἶναι τὸ προνόμιον τῆς φυλῆς, εἶναι, στὴν παρθενικὴ σημασία τῆς λέξεως, ἡ ΕΥΓΕΝΕΙΑ, ἡ Ἑλληνικὴ ΕΥΓΕΝΕΙΑ.

Καὶ τὴν φανέρωσε τὴν εὐγένεια αὐτὴ ὁ Ἑλλην στρατιώτης — ὅπως τὰ ἱερὰ ποῦ φανερόνται στὶς μεγάλες κ' ἐπίσημες στιγμὲς — τὴν φανέρωσε μέσα στὴν πύρινη βροχὴ τοῦ Ὀλέθρου, τὴν φανέρωσε στους μακροὺς κόπους καὶ μόχθους τοῦ στρατοπέδου, τὴν φανέρωσε, βλέποντας μὲ χαμόγελα νὰ τρέχῃ τὸ αἷμά του, τὴν φανέρωσε μέσα στὸ ἐντατικώτερο φῶς τῆς ζωῆς καὶ μέσα στὴ πυκνὴ νύχτα τοῦ θανάτου, ποῦ ἐπλάκωνε τὰ βλέφαρά του.

Δὲν εὐτύχησα νὰ ἰδῶ μὲ τὰ μάτια μου πῶς δέχεται τὸ ἐχθρικὸ μολύβι τὸ Ἑλληνικὸ κορμί, στὸ πανηγύρι τοῦ Πολέμου. Εἶδα πῶς ὑποφέρει τὰ χτυπήματά του, τὸν εἶδα πῶς πάσχει καὶ πῶς πεθαίνει καὶ εἶδα κατὶ περισσότερο καὶ κατὶ βαθύτερο. Τὰ εἶδα ὅλα ἓνα-ἓνα καὶ ὅλα μαζί. *Α! Ὁ Ἑλλην τραυματίας. Ὅσοι τὸν ἀντικρύσατε, στὴ σεμνὴ θεωρία ποῦ κατέβαινε ἀπὸ ἓνα βαπόρι ἢ ἀπὸ ἓνα σιδηρόδρομο, μὲ τὸ σιγαλὸ, ἐπιβλητικὸ πέρασμα τῶν φορεῶν καὶ τῶν τραυματιοφόρων, ὅσοι τὸν εἶδατε ἀπάνω στὰ λευκὰ κρεββάτια τῶν νοσοκομείων, σιωπηλὸν καὶ βαρὺν ἀπὸ μίαν μεγάλην, ἀπροσδιόριστην, ἐσωτερικὴν συναίσθησιν, ὅσοι τὸν εἶδατε ὀκνῶνα νὰ σέρνῃ τὰ δεκανίκια του, στὴ σιὰ τοῦ δρόμου, σὰν νὰ ζητᾶ νὰ κρύψῃ τὴ δόξα του, ὅπως δὲν κρύβουν ἄλλοι τὴν ντροπὴν τους, προσπαθήστε νὰ χαράξετε βαθεῖα μέσα σας τὴν εἰκόνα αὐτὴ. Δὲν δίνει συχνὰ ἡ Μοῖρα στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου παρόμοια θεάματα. Βεβαιωθῆτε... Δὲν τὰ δίνει συχνὰ.

Κάποτε, ψηλὰ ἐκεῖ στους βράχους τῆς Τσερναγόρας, ποῦ τοὺς κατοικεῖ ὁ ἡρωϊκὸς ἀδελφὸς λαὸς, κάτω ἀπ' τὸ σκῆπτρο ἐνὸς Βάρδου-Βασιλέα, εἶχα ἐπισκεφθῆ ἄλλοιο στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο.

— Είναι αξιοθαύμαστη, μου ἔλεγε ὁ γιατρός, ποῦ μὲ ὠδηγοῦσε, ἡ ψυχραιμία, μὲ τὴν ὁποῖαν δέχεται τὰ τραύματά του κ' ἀντικρύζει τοὺς κινδύνους τῶν, ὁ Μαυροβούνιος στρατιώτης. Ὁ ἴδιος, ποῦ λιγοψυχάει σὰν γυναῖκα, στὴν κοινότερη ἀρρώσθεια, καὶ ποῦ τρέμει ἓνα συνειθισμένο κρυολόγημα, ἀντικρύζει τὰ στήθια του περασμένα, πέρα ὡς πέρα, ἀπὸ τὸ βόλι, χωρὶς νὰ χάσῃ μιὰ στιγμή τὸ χρῶμά του!

Ἄν ἦναι αὐτὸ — ὅπως εἶναι — ἓνα ἠρωϊκὸ γνῶρισμα, εὐτύχησα, ὅστερ' ἀπὸ χρόνια, νὰ τὸ ἀντικρύσω μέσα στὰ πολεμικὰ νοσοκομεῖα τῆς πατρίδος μου. Ἡ δουλειά μου ἦτον νὰ ἰδῶ, στὴ ζωὴ μου, στὶς ἡμέρες τῆς μακροῦς εἰρήνης, ἀνθρώπους νὰ ποιοῦν καὶ ἀνθρώπους νὰ πεθαίνουν. Ὁ φόβος τῆς καταστροφῆς, ἡ φρίκη τοῦ μισερώματος, ὁ τρόμος τῶν βασάνων εἶναι ἔμφυτο στὴν ἀνθρώπινη φύση, ὅταν τὸ εὐγενικὸ μεθύσι τῆς ιδέας, δὲν ἠλεκτρίζει τὴν ψυχὴ μας.

— Θὰ μοῦ τὸ κόψετε τὸ πόδι; ρωτᾷ τὸ ὄμορφο παλληκάρι, ποῦ ἀρρώσθεια φθονερῇ τὸ φαρμακώνει.

— Πρέπει νὰ σοῦ τὸ κόψουμε, γιὰ νὰ γλυτώσῃς τὴ ζωὴ σου! τοῦ ἀποκρίνεται ὁ γιατρός.

— Δὲν θέλω. Καλλίτερα ὁ θάνατος παρὰ ἡ μισὴ ζωὴ.

Περᾶστε τώρα, σὰς παρακαλῶ, στὸ χειρουργεῖο τοῦ Πολεμικοῦ Νοσοκομείου. Ἐνας Κρητικὸς φαντάρος εἶναι ξαπλωμένος ἀπάνω στὴ λευκὴ λαμαρίνα τοῦ χειρουργικοῦ τραπέζιου. Ἐνας βοηθὸς στάζει ἀπάνω στὴ μᾶσκα, ποῦ σκεπάζει τὸ πρόσωπό του, τὶς σταλαγματιές τοῦ θείου ὕπνου, ποῦ ναρκώνει τὴν αἴσθησι καὶ τὸν πόνο. Δυὸ ἄλλοι βοηθοὶ κρατοῦν τὸ χέρι του, κουρελιασμένο ἀπὸ τὴν ὀργὴ ἐνὸς ἐχθρικοῦ *σράπνελ*. Ὁ χειρουργὸς μὲ τὸ μαχαίρι στὰ χέρια, οἱ νοσοκόμοι γύρω του, περιμένουν ὅλοι νὰ ἐνεργήσῃ τὸ ναρκωτικὸ, νὰ παραλύσουν τὰ μέλη, νὰ γίνουν ἀναίσθητοι οἱ βολβοὶ τῶν ματιῶν. Ὁ λεβέντης παραμιλεῖ ἀκόμη. Κάτι καταλαβαίνει πῶς τὸν περιμένει, ἀλλὰ εἶναι σὰν μέσα σὲ ὄνειρο. Θέλω νὰ πῶ πῶς δὲν ἔχει πιά ἀρκετὴ συνείδησι, γιὰ νὰ κἀνὴ ρητορικῇ. Καὶ λέει ὁ Κρητικὸς φαντάρος, σὰν νὰ ὄνειρεύεται:

— Ντὰ κάνεις, ζατρέ; Θὰ μοῦ τὴ κόψῃς τὴ χιέρα; Τσ' ἂν τὴν κόψῃς δὲ μὲ νοιάζει. Ἐγὼ δὰ τὴν ἄλλη νὰ τοὺς-ἐ παίξω τοὺς γουρνομύτες!...

Ἀκούσατε; Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, εἶχε ἀγαπημένο ταῖρι στὴν πατρίδα του καὶ εἶχε ἓνα μονάκριβο παιδάκι, ποῦ δὲν τὸ εἶχε ἀγκαλιάσῃ ἀκόμα, γιὰτὶ γεννήθηκε στὸν μισεμὸ του. Εἶχε δώσῃ τὸ ἓνα του χέρι στὴν πατρίδα, ἦτον ἔτοιμος νὰ δώσῃ καὶ τὸ ἄλλο καὶ δὲν εἶχε σκεφθῇ, οὔτε μέσα σὸ μεθύσι τοῦ γλωσσοφορμίου, ὅτι δύο χέρια τοῦ χρειάζονται γιὰ ν' ἀγκαλιάσῃ τὶς ἀγάπες του.

Δὲν εἶναι ἓνας αὐτός. Εἶναι ἀμέτρητοι. Καὶ θᾶπρεπε νὰ σὰς κουράσω σὲ πολλὰς σελίδες τῆς ἀγαπημένης «*Ποικίλης Στοᾶς*», ἂν ἤθελα νὰ πολλαπλασιάσω τὰ παραδείγματα.

— Γράφε!

Τώρα ἓνας Ῥουμελιώτης εὐζωνὸς ὑπαγορεύει στὴ μικρὴ χαριτωμένη δεσποινίδα, ποῦ ἔφερε τὰ κομμάτια τῆς χαρτάκια, γιὰ νὰ γράψῃ τὰ πονεμένα γράμματα τῶν τραυματιῶν. Εἶναι ὅ,τι μπορεῖ νὰ προσφέρει τὸ μικρὸ, ῥωμαντικὸ πλάσμα, μέσα στὴν γενικὴ συνεισφορὰ τῆς μεγάλης στιγμῆς. Καὶ γράφει, ἐνῶ ὑπαγορεύει ἡ βαρειά, αὐστηρὴ φωνὴ τοῦ πληγωμένου:

«Ἀγαπητὴ μου, γυναῖκα. Πρῶτον ἐρχομαι...» λίγα λόγια τυπικά, στεγνά, σχεδὸν ἠρωϊκά. Ἡ φυσικὴ σεμνότης, ἡ ἔμφυτη ἀξιοπρέπεια τοῦ παλληκαριοῦ τῶν Ἑλληνικῶν βουνῶν, δὲν δέχεται τὴν ῥωμαντικὴν διάχυση, τὴ λυρικὴ ἐξομολόγησι, τὴν ὥρα ποῦ γράφει στὴ γυναῖκα του. Ἡ μικρὴ δεσποινιδούλα, ἡ

θρεμμένη με τὸ μέλι τῶν λυρισμῶν, ξαφνίζεται σχεδόν, γιὰ τὴν ψυχρότητά του, τὴν ἀδιαφορία του.

— Τίποτε ἄλλο;

— Γράφε.

Ἄκουστε λοιπὸν τί ὑπαγορεύει.

«Ἐγὼ σὲ δέκα μέρες, ὅπως μοῦ εἶπαν οἱ γιατροί, θὰ βγῶ ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο. Πάω ν' ἀνταμώσω τὸ Βασιλῆά μου».

Τὸ γράμμα τέλειωσε! Ἔνα αὐστηρὸ κομμάτι Δωρικοῦ ῥυθμοῦ. *Πηγαίνει ν' ἀνταμώσῃ τὸν Βασιλῆά του!* Ἔνα σύμβολο ὑπάρχει γι' αὐτόν. Αὐτὸ εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τῆς Πατρίδος, τῆς Ἰδέας, τῆς Ἱστορίας. Ἔνα ὄνομα διθύραμβος, ἐποποιῖα, ψαλμός. Καὶ εἶναι ὅλη ἡ φιλοσοφία του, ὅλη ἡ ἠθικὴ του, ὅλος ὁ λυρισμὸς του.

Μιὰ λέξη. «Ἐγὼ πάω ν' ἀνταμώσω τὸν «Βασιλῆά» μου».

Ὁ Πόνος καὶ ὁ Θάνατος, δηλαδὴ ἡ θυσία, δηλαδὴ ὅ,τι βαθύτερο καὶ ὀφραιότερο ἔχει ὁ Πόλεμος. Ὅ,τι τὸν ἐξαγνίζει ἴσως καὶ τὸν ἐξιλεώνει ἀκόμα. Καθεὶ ποῦ ζῆ ἀπὸ τὴν Ἱστορία, ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τὶς προσπάθειες τῶν φυλῶν εἶναι γραμμένο με αἷμα. Ἀντικρὺ ἀπὸ τὸ μέτωπο, τὸ στεφανωμένο με δάφνη, τὸ μέτωπο τὸ τυλιγμένο με τὸν ματωμένο ἐπίδεσμο. Ἡ δευτέρη εἰκόνα, ὑποβλητικώτερη, ψυχικώτερη, εὐγενικώτερη ἀπ' τὴν πρώτη. Ὁ δυνατὸς γλύπτης, ὁ ὁποῖος ἐνσάρκωσε τὴν ἰδέα τοῦ πολέμου στὸ κουρασμένο πρόσωπο ἐνὸς ἔφηβου πολεμιστῆ, ποῦ γύρω ἀπ' τὸ μέτωπό του τυλίγεται ὁ χειρουργικὸς ἐπίδεσμος, μᾶς ἔδωκε μιὰ ὑψηλὴ, ρεαλιστικὴ σύλληψη. Καὶ στὰ μάτια τοῦ χειρουργοῦ τοῦ πολέμου παρουσιάζεται ἕνα ἐπικολυρικὸ θέαμα, ποῦ δὲν ὑπάρχει ὁμοίό του, γιὰ νὰ φθάνη ὡς στὰ ἔγκατα τῆς ὑπάρξεως. Βλέπω τώρα μπροστά μου τὸν μεγάλον ἀνατόμον, τὸν Ἀνδρέα Βεσάλιον, ὅπως μᾶς τὸν παρέδωκε ὁ Τισιανός, με τὸν μεγάλο, πλατὺ μανδύα τῶν δοκτόρων τῆς Βολωνίας καὶ τῆς Παδουῆς. Περνάει βρῦς καὶ γαλήνιος τὶς ὄχθες τοῦ Ῥήνου, στὰ νῶτα ἐνὸς μουλαριοῦ, ἀκολουθώντας τὴ στρατιὰ τοῦ Καρόλου Πέμπτου. Τῆ στιγμῇ, ποῦ οἱ σάλπιγγες τῶν στρατευμάτων τοῦ δουκὸς Κόσμ σημαίνανε ἀπὸ τὶς ἐπάλλξεις τοῦ φρουρίου τὸ προσκλητήριο καὶ ὁ Ἄρνος βογγοῦσε κάτω ἀπ' τ' ἀψιδωτά, πέτρινα γιοφύρια, ἕνας ἀπεσταλμένος τοῦ Αὐτοκράτορος τοῦ εἶχε φέρει βιαστικὰ—περιγράφει ὁ Γάλλος ὑμνητῆς του—τυλιγμένο σὲ λέτσινη θήκη, τὸ δίπλωμα τοῦ χειρουργοῦ τῶν Αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων. Καὶ ὁ μεγάλος σοφός, στρατηγὸς τῆς ζωῆς αὐτός, ἀκολουθεῖ τὸν Αὐτοκράτορα, νικητῆς τοῦ Θανάτου. Ἄς ἀφήσουμε ὅμως νὰ μιλήσῃ ὁ ὑμνητῆς του: «Ἐκεῖνοι ποῦ τὸ μαπαροῦτι τῶν ὀβίδων τοὺς εἶχε κἀφη τὸ πρόσωπο, ἐκεῖνοι ποῦ τὸ γιαταγάνι τοὺς εἶχε κοματιάση τὶς σάρκες, ἐκεῖνοι ποῦ εἶχαν συντριμμένα τὰ μέτωπα ἀπ' τὰ πέταλα τῶν ἀλόγων, τὰ στήθη ἀνοιχτά ἀπ' τὰ κεντήματα τῆς λόγχης, ἦσαν μπροστά σου, γλιαροὶ ἀκόμα ἀπ' τὸ μακελειὸ τῆς μάχης. Τοὺς ἔδριναν μπροστά στὰ πόδια σου, ξεκουμπόνοντας τὶς στολές καὶ τὶς πανοπλίες τους καὶ ἀπὸ τὶς σχισμάδες τῶν ῥούχων τους τὸ αἷμα τους ἀνέβλυζε σ' ἕνα κόκκινο τόξο. Καὶ ὅταν ἔσβυν' ἡ μέρα καὶ μαζὺ τῆς ἔσβυνε μακρὰ ἡ χλαοῇ τῆς μάχης, παρουσιάζόσουν ἐπὶ Ἀνδρέα Βεσάλιε γιὰ νὰ ἐπανορθώσης, με τὴ μεγαλοφυΐα σου, τὸ ἔργο τοῦ Θανάτου». Ὁ μεγάλος σοφὸς εἶχε ἰδῆ ἕνα ὄραμα, ποῦ, ὅπως διηγούνται οἱ βιογράφοι του, δὲν τὸ ξέχασε ποτὲ σὲ ὅλη τὴ ζωὴ του.

Ἄνάμεσα στοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς πληγωμένους, περπατώντας, ἡ Δόξα, «μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια». Ἐπιτρέψατέ μου νὰ παραλλάξω λίγο τὴν

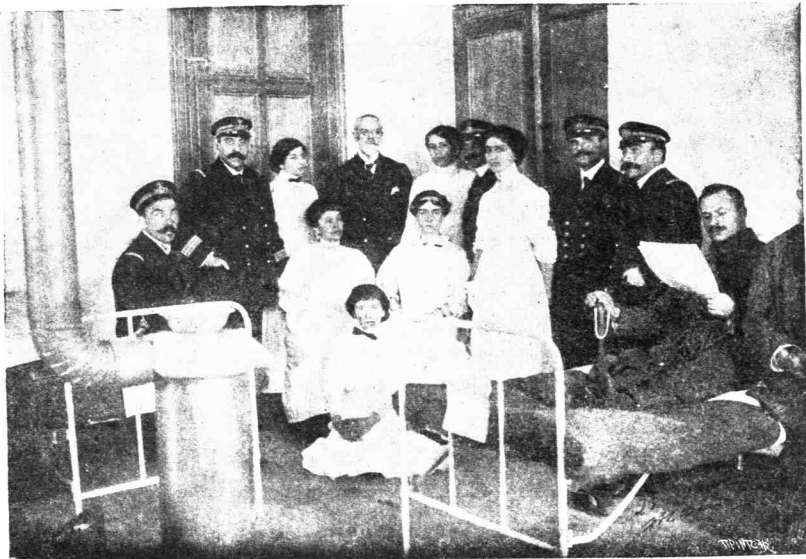
Πινδαρική εικόνα του ἔθνικοῦ μας ποιητοῦ. Γιατί τίποτα δὲν εἶναι ὠραιότερο καὶ ὑψηλότερο ἀπ' τὴ θυσία. Καὶ δὲν μποροῦσε νὰ μᾶς δώσῃ μεγαλοπρεπέστερα τὴν εἰκόνα τοῦ Βασιλέως-Στρατηλάτη, ἑνας ἐκλεκτός χρονογράφος τοῦ πολέμου*, παρὰ ὅπως μᾶς τὸν ζωγράφησε σ' ἕνα θυελλώδες δειλινὸ τοῦ Ὀκτωβρίου, ἀπάνω στὸ λόφο τοῦ Ἀσπρόκαμπου, τὴν ὑστερινὴν μέρα τῆς μάχης τοῦ **Σαρανταπόρου**, ἀνάμεσα σὲ νεκροὺς καὶ πληγωμένους. Φέροντας μπροστά σας τὴν ἀριστοτεχνικὴ καὶ βαθύτατα ὑποβλητικὴ ζωγραφία, δὲν βρῖσκω καλλίτερο τρόπο νὰ ἐνώσω τὴ Δόξα μὲ τὴ Θυσία καὶ νὰ κλείσω τὸ ἄρθρο μου αὐτό.

«Καὶ ὁ **Κωνσταντῖνος** ἐτριγυρίσθη ἔξαφνα ἀπὸ νεκροὺς. Ὅπισω ἀπὸ τὸ χάνι, μακρὰί σειραὶ νεκροφόρων φορεῖων ἐπερίμεναν τὴν ὥραν τοῦ ἀνοίγματος τῶν τάφων. Ὁχρὰ πρόσωπα νεκρῶν πεζῶν, εὐζωνοὶ καὶ πυροβοληταί, ἐδέχοντο μὲ τὴν μικρὰν ἀταραξίαν τοῦ θανάτου, τὸ νερὸ τῆς βροχῆς, ποῦ ἄρχισε νὰ δυναμόνῃ. Ἀδρομέτωποι χωρικοὶ τῆς Ἀττικῆς, ἡμεροὶ νησιῶται τοῦ Αἰγαίου, γαλήνιοι ψαράδες τοῦ Εὐβοϊκοῦ, συναποτελοῦσι τὴν προεσπερινὴν ἐκείνην ὥραν, τὸν θάνατον σεμνόν, λειτουργικόν καὶ καρτερημένον, μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ξανθῆς Μακεδονικῆς γῆς. Ὁ Βασιλεὺς εἶδεν ἀπύχτως τὸ αἰφνίδιον, πένθιμον ἐκεῖνο ὄραμα τῶν νεκρῶν στρατιωτῶν του. Ἐκτός ἀπὸ τὴν κυανὴν στυγνότητα τῶν μεγάλων ματιῶν, τίποτε δὲν ἐφανερώσῃ τὴν συναίσθηματικὴν ἐντύπωσιν ἐκ τῆς σκηνῆς. Ἐπέρασσε μὲ βραδύ βῆμα τοὺς νεκροὺς στοίχους καὶ, γυρίζοντας ἀπὸ τὰ χειρουργεῖα, ὁπόθεν οἱ τραυματαῖα ἐξήγγοντο σωρηδόν, διὰ νὰ ξεφυγῆσιν εἰς τὴν βροχὴν καὶ τὸν ἄνεμον, ὁ Βασιλικὸς Ἀρχιστράτηγος ἐστάθη, ἐχαίρετίσῃ μὲ μακρὸν κράτημα τοῦ χεριοῦ εἰς τὸ γέισον, τὸν Θάνατον, καὶ ἐπροχώρησεν εἰς τὸ αὐτοζήτητον, ποῦ ἀνέμενε νὰ τὸν φέρῃ βιαζόμενον πρὸς τὴν θολὴν ῥοὴν τοῦ Ἀλιάκμονος. Ἐκείνην τὴν στιγμὴν, ἕνας χλωμὸς-παιδικὸς εὐζωνος, μὲ ἄσπρον αἱματωμένον ἐπίδεσμον εἰς τὸ κεφάλι, ἐφώνησε μὲ μίαν λυγμώδη καὶ χαρούμενην φωνήν :

— Χαίρε Νικητή!»

ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΡΒΑΝΑΣ

* Ὁ κ. Γ. Βεντήρης εἰς τὴν «Νέαν Ἑλλάδα».

* Ο ΝΑΥΑΡΧΟΣ ΛΑΪΩΝΕΛ ΤΩΦΩΝΕΛ ΕΙΣ ΤΟ ΝΑΥΤ. ΠΟΛΕΜΙΚΟΝ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΝ Ν. ΦΑΛΗΡΟΥ *